

merkezlerinde ciddi ayaklanmalara yol açtı ve bölge 1681'de ordu tarafından işgal edildi.

Müslümanların dil, din ve yeme içme, giyim kuşam, düğün, cenaze gelenekleri gibi farklı yönleri Han (Çin) toplumundan ayrılmalarına sebep olmuştu. XIX. yüzyıla birlikte baş gösteren ekonomik kriz, Yunnan bölgesindeki madencilik endüstrisinde yaşanan Han-müslüman rekabetini iyice körükledi. Bölgede sosyal düzeni korumakla görevli olan yönetici sınıf müslümanlara karşı baskıcı tutumunu giderek arttırdı, ayrıca mahallî idareciler, milis güçleri ve gizli örgütlerle iş birliği yaparak Hanlar'ın müslümanlara karşı nefretini kışkırtmaya başladı. Nihayet 1850'li yılların başlarında ülkenin ikinci kalabalık müslüman nüfusuna sahip olan Yunnan'ın birçok yerinde ayaklanmalar baş gösterdi, özellikle doğudaki Yunnan-Fü (bugünkü Kunning) ve batıdaki Ta-li (Dali) civarında yoğunlaşarak bütün bölgeye yayıldı. Doğudaki isyanın dinî liderliğini "büyük imam" kabul edilen Yûsuf Ma (Ma Dexing/ Ma Fuchu), askerî liderliğini de yardımcısı Ma Rulong yapıyordu. Bu liderler eyalet merkezi Yunnan-Fü'yü kuşattılsa da alamadılar. Sonunda hükümet İmam Yûsuf Ma'yı Yunnan beyliğine (şeyhülislâm) tayin etti, onun etkisi altındaki Ma Rulong'u da ikna ederek ayaklanmayı bastırdı. Batıdaki ayaklanma ise Avrupalılar'ın Sultan Süleyman dedikleri Du Wenxiu (Tu Wen-hsiu) adında bir müslümanın liderliğinde başlamıştı; onun Çin içerisinde bağımsız bir İslâm devleti kurmak için verdiği mücadeleden başından beri ters düştükleri doğudaki arkadaşlarının mücadelesinden daha samimi, azimli ve ıddialı idi. 1855'te Du Wenxiu, Dali'yi zaptederek burayı kurduğu sultanlığın merkezi yaptı. Yeni medreseler açıp İslâmî eğitim ve öğretimi teşvik etti ve İslâm hukukunu uygulamaya koydu; müslüman olmayanlar içinse Ming kanunları geçerliliğini korudu. Ancak onun önemli yetkiler verdiği Han liderlerinden çoğunun Mançular tarafına geçmesi ve müslümanların yeterli modern silâh ve dış destek sağlayamaması sonucunda Dali Sultanlığı'nın gücü giderek zayıfladı. Bu arada sultanın evlâtlığı Prens Hasan'ın Londra'da Kraliçe Victoria'ya sunduğu siyaset tanınma ve dış destek talebi İngiliz hükümetinin Pekin'le mevcut ilişkilerini bozmak istememesi yüzünden kabul edilmedi. Neticede Dali Sultanlığı on sekiz yıl süren mücadelesinin ardından Mançu-Han kuvvetlerince yıkıldı. Çarpışmalarda bölgenin gördüğü tahribatin yanında 1 mil-

yondan fazla müslümanın da öldüğü sanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

T. L. Bullock, "The Great Mohammedan Rebellion in Yunnan", *China Review*, XVI/2, Hong Kong 1887-88, s. 83-95; G. Cordier, "Nouveaux Documents sur la Revolte Musulmans au Yunnan", *Revue Indo-Chinoise*, XII, Hanoi 1909, s. 656-675; a.mlf., "Les Musulmans du Yunnan, Leur Attitude", *RMM*, XXIV (1913), s. 318-326; A. C. Hanna, "The Panthays of Yunnan", *MW*, XI (1931), s. 69-74; Ho Hui-Qing, "Yunnan Du Wenxiu Jien-Guo Shi-Ba-Nien Shi-Mo", *I-Jing*, XII (1936), s. 9-16; XIII, s. 34-36; XIV, s. 36-39; XV, s. 32-38; XVI, s. 29-33; Li Shou-k'ung, "Xien-Feng Liu-Nien Yun-nan Shung-Zhong Mie-Hui Kao", *Da-Lu Za-Zhi*, XX/6, Taiwan 1960, s. 10-13; a.mlf., "Wan-Qing Yun-nan Hui-Bien Shi-Mo", *Zhong-Guo Jin-Dai-Shi Lun-Wen-Ji*, II, Taipei 1985, s. 427-533; T'ien Ju-K'ang, "You-Guan Du Wenxiu Dui-Wai Guan-Xi di Wen-Ti", *Li-Shi Yen-Jiu*, IV (1963), s. 141-150; M. Yegar, "The Panthay (Chinese Muslims) of Burma and Yunnan", *Journal of Southeast Asian History*, VII, Singapore 1966, s. 73-85; W. K. Chan, "Ma Ju-Lung: From Rebel to Turncoat in the Yunnan Rebellion", *Papers on China*, XX, Cambridge 1966, s. 86-118; a.mlf., "The Panthay Embassy to Britain, 1872", *St. Antony's Papers*, XX (1967), s. 101-117; Li Ching, "Tan-Tan Guan-Yü Du Wenxiu di Ji-Jien Shi-Liao", *Hui-Zu-Shi Lun-Ji*, Yinc-hwan 1983, s. 373-385; Hajji Yusuf Chang, "The Hui (Muslim) Minority in China: An Historical Overview", *JIMMA*, VIII/1 (1987), s. 62-78; J. Wang, "Islam in Yunnan", a.e., XIII/2 (1992), s. 364-374; D. G. Atwill, "Islam in the World of Yunnan: Muslim Yunnanese Identity in Nineteenth Century Yunnan", a.e., XVII/1 (1997), s. 9-30; Chang-Kuan Lin, "Panthay", *EP* (Ing.), VIII, 259-261.



N. CHANG-KUAN LIN

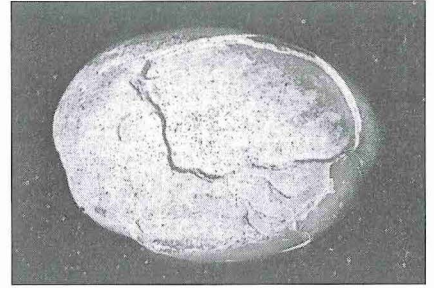
PANTÜRKİZM

(bk. TÜRKÇÜLÜK).

PANZEHİR

Zehirlenmelere karşı kullanılan ilâç, antidot.

Farsça *pâd-zehr* (bâzehr) kelimesinin Türkçeleşmiş şekli olan **panzehir** "zehirin etkisini ortadan kaldıran madde" demektir. Aynı anlamı ifade eden *tiryâk* da Grekçe *theriakeden* Arapça yoluyla Türkçeye geçmiştir. İlkçağ'lardan itibaren devlet yöneticileri ve zenginler, zehirlenmelere karşı kendilerini korumak için zehirin etkisini azaltacak veya yok edecek arayışlara girmişler, dolayısıyla saray hekimleri ve diğer hekimler pek çok panzehir terkibi hazırlamışlardır. Mahiyeti bilinen ilk panzehir, Pontus Kralı VI. Mitridates (m.ö. 132-63) tarafından 48 drogun birleştirilmesiyle biz-



İki tarafı kullanılmış bir panzehir taşı

zat hazırlanmış, "mitridatium" adıyla anılan bu panzehir daha sonra Roma'da Neron'un hekimi Andromak tarafından geliştirilerek "theriake" adını almıştır. Mitridates'in Romalılar karşısındaki son yenilgisinin ardından zehir içerek intihar etmek istediği, fakat bu panzehir sebebiyle vücudu bağımsızlık kazanmış olduğu için zehirin etkisiz kaldığı, onun da kendini bir askerine öldürttüğü rivayet edilir. Başlangıçta zehirlenmelere karşı kullanılan mitridatium-theriake giderek her derde deva bir ilâç niteliğiyle yaygınlık kazanmıştır. Ünlü hekim Câlinûs (Galen) 100 maddeyi bal ve şarapla karıştırarak daha değişik bir tiryak çeşidi hazırlamıştır. Panzehirle ilgili formüllerin Ortaçağ'ı Hristiyanlarınca da kullanıldığı, manastır bahçelerinde yetiştirilen bitkilerin altın, inci ve zümrüt gibi değerli maddelerin tozlarıyla zenginleştirilip yeni formüller elde edildiği ve bunların çok pahalıya alınıp satıldığı bilinmektedir.

Ünlü kimyacı Câbir b. Hayyân'ın zehirler ve panzehirleri konusunda kaleme aldığı *Kitâbü's-Sümûm ve def'i mazârrihâ* adlı eseri günümüze ulaşmıştır. İbn Sî-nâ *el-Kânûn fi't-tıbb* adlı eserinde, Batı'da olduğu gibi Doğu'da da daima en pahalı tüketim maddeleri arasında yer alan tiryakı birleşik ilâçların en yararlısı olarak niteler; bu ilâcın yılan ve akrep sokmaları ile diğer bazı hastalıklara karşı kullanıldığını belirtir. Kendisi de "tiryâk-ı kebir" ve "tiryâk-ı sagir" adını verdiği panzehir terkipleri yapmıştır. Verdiği bilgilere göre karışım girecek maddeler önce dövülüp elekten geçiriliyor, sonra hepsi birden bal içinde yoğurularak macun haline getirilerek toprak, kalay veya gümüşten yapılmış bir kaba konuluyordu. İbn Sî-nâ'dan önce Ali b. Abbas el-Mecûsî'nin, XIV. yüzyılda Türkçeye de çevrilen *Kâmilü's-ş-şinâ'ati't-tıbbiyye* adlı eserinde ve daha sonra XV.

PAPALIK

Katolik kilisesinin ruhanî ve cismanî liderliğini temsil eden makam.

Greçke *pappas* kelimesinden türetilen **papa** (baba), Katolik kilisesinin en yüksek ruhanî reisi ve Vatikan Devleti'nin başkanı olan şahsa verilen dinî-siyasî unvandır. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Doğu piskoposlarının kullandığı ve kutsallığı üzerine tartışmaların yapıldığı bu unvan IV. yüzyıldan itibaren Roma piskoposu tarafından da kullanılmaya başlanmış, 998'de gerçekleştirilen Pavie Sinodu'nda kullanımı Roma piskoposuna hasredilmiştir.

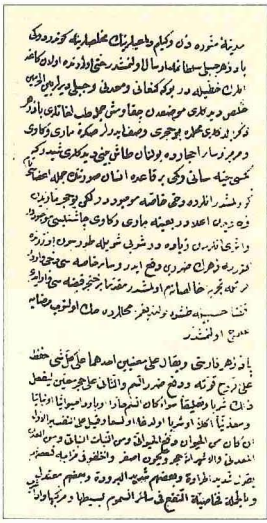
Roma, İskenderiye ve Antakya, Hristiyanlığın ilk dönemlerinde dinî açıdan önemli merkezlerdi. Havâri Petrus'un ilk Roma piskoposu sayılması ve Roma'nın başkent olmasından dolayı Roma piskoposu diğer merkezlerin piskoposlarından öncelikli bir konuma sahipti. İstanbul, Roma İmparatorluğu'nun merkezi haline gelince 451'deki Kadıköy Konsili'nde Roma'nın karşı çıkmasına rağmen İstanbul ve Kudüs de dinî merkez olarak kabul edilmiş, bu merkezlerin piskoposlarının kilisedeki konumları belirlenmiştir. Piskoposluk sıralaması Kadıköy Konsili'nde şöyle tesbit edilmiştir: Roma, İstanbul, İskenderiye, Antakya, Kudüs. Böylece kilisede "pentarşi" diye adlandırılan beşli yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Kadıköy Konsili'nde Roma, Aziz Petrus ve Aziz Pavlus gibi havârilerin vatanı olduğu için öncelikli kutsal şehir sayılmış ve Roma başpiskoposu (papa) Aziz Petrus'un halefi kabul edilmiş, söz konusu tartışma, konsil kararlarının papalık tarafından onaylanması ile yürürlüğe girebileceği şeklindeki genel kilise kabulü ile sona ermiştir. Roma piskoposu olan papa XI. yüzyıla kadar bütün Hristiyanlığın en yüce şahsiyeti kabul edilmiştir. Bu yüzyıldan itibaren meydana gelen bölünmeden sonra Doğu Ortodoks kilisesi papanın evrensel otoritesini reddetmiş, böylece papa sadece Roma Latin Katolik kilisesinin başını temsil etmeye başlamıştır.

Katolik kilisesine göre papa ilk Roma piskoposu sayılan Havâri Petrus'un halefi olduğundan hristiyanlar arasında Petrus'un konumu gibi bir yere sahiptir. Hz. İsa'nın, Matta İncili'nde yer alan (16/18-19), "Ben de sana derim ki sen Petrus'sun; ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım; ve ölüler diyarının kapıları onu yenemeyecektir. Göklerin hükümrânlığının anahtarları-

nı sana vereceğim; yeryüzünde her ne bağlarsan göklerde de bağlanmış olacak ve yeryüzünde her ne çözersen göklerde de çözülmüş olacak" şeklindeki ifadesine dayanarak Katolik kilisesi İsa'nın kurduğu kilisenin başının papa olduğunu kabul etmiş, aynı zamanda inanç esaslarını oluşturan doktrin ve disiplini belirleme yetkisinin de onun elinde olduğunu ileri sürmüştür.

Katolik hristiyanlara göre dirilişinden sonra -başka havârilerin de hazır bulunmasına rağmen- İsa sadece Petrus'a, "Kuzularımı gütt" demiş (Yuhanna, 21/15), böylece kilisenin yönetimini Petrus'a vermiş, bu görev ondan halefleri olan Roma piskoposlarına (papalar) geçmiştir. III. yüzyılın başlarından itibaren Petrus'a (32-67) kadar çıkarılan papalık sıralaması geleneği daha sonraki yıllarda genel kabul görmüştür. Hegesippus (II. yüzyıl), Irenaeus (II-III. yüzyıl) ve tarihçi Eusebius (ö. 340) tarafından oluşturulan papalık sıralamasında ilk sırayı Papa Aziz Linus (67-76) almaktadır. Petrus'un ardından papalık makamına Papa XVI. Benedict ile birlikte (2005) toplam 265 papa oturmuştur.

I. Vatikan Konsili'nde (1870) Katolik kilisesi papanın evrensel kilisede en üst iktidara sahip olduğunu ileri sürmüştür. Aynı zamanda Luka İncili'ndeki (22/32), "Fakat senin imanın tükenmesin diye senin için ben dua ettim ve yine döndüğün zaman kardeşlerine kuvvet ver" ifadesine dayanılarak papanın yanılmazlığı (infaillibilité) ilkesi karara bağlanmıştır. Bu karara göre papa bütün hristiyanların çobanı ve doktrin koyucusu olarak iman, doktrin ve kilisenin gelenekleri konusunda tesbit ettiği esaslarda tansıl desteğe sahip olup yanılmazlık özelliği taşımaktadır. Bu yanılmazlık ona kurtarıcı İsa tarafından verilmiştir. II. Vatikan Konsili'nde (1964) papanın yanılmazlığı kararı sınırlandırılmıştır. 21 Kasım 1964 tarihinde kabul edilen "Lumen Gentium" kararına göre papanın yanılmazlığı papanın kilisedeki konumu, kilisenin yanılmazlığı ve piskoposlarla birlik halinde olmasıyla ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Ancak kiliseyle ilgili kararlarda ve iman meselelerinde açıklama yaptığından papanın yanılmaz ve tek otorite oluşu açıkça vurgulanmıştır (Poupard, *Dictionnaire*, s. 1501). Papanın yanılmazlığı kararı diğer hristiyan mezheplerinde olduğu gibi Katolikler arasında da rahatsızlığa sebebiyet vermiş, bu yüzden tartışmalar ve ayrışmalar meydana gelmiştir. Eski Katolikler diye anılan hristiyan mezhebi papanın yanılmazlığını reddedip ayrılanlardan oluşmaktadır. Günümüzde Katolikler arasında



Hekimbaşı
Cemalzâde
Mehmed
Efendi'nin
getirtmiş
olduğu
panzehir
taşının tarifi
(Naşid Baylav,
*Eczacılık
Tarihi*,
s. 70-71)

yüzyıl hekimlerinden Ahmedî'nin *Tervîhu'l-ervâh*'ında da çeşitli tiryak terkiple-ri görülmektedir. Ayrıca Tifâşî'nin *Ezhârü'l-efkâr fi cevâhiri'l-aḥcâr*'ında panzehirlerin çeşitleri ve özellikleri, hekimbaşı Sâlih b. Nasrullah'ın *Gāyetü'l-beyân fi tedbiri bedeni'l-insân* adlı eserinde de yılan sokmasına ve kuduza karşı kullanılan tiryak formülleri yer alır. XV. yüzyıl hekimlerinden Muhammed b. Mahmûd Şîrvânî'nin *Tuhfe-i Murâd*'sinde geyik, antilop ve keçi gibi memeli hayvanların mide ve bağırsaklarında teşekkül eden ve panzehir taşı denilen kalkerli taşların zehirlenmelere karşı etkili olduğu, ayrıca madden kökenli opal ve zümrüt tozlarının da panzehir bileşimlerine katıldığı anlatılır. Osmanlı sarayında padişahlar için yapılan tiryak çeşitleri arasında mâcîn-ı tiryâk-ı erbaa, tiryâk-ı semâniyye, tiryâk-ı askerî vb. sayılabilir; mesir macunu da zehirlenmelere karşı kullanılmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi'nde irili ufaklı çeşitli panzehir taşları bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Mahmûd eş-Şîrvânî, *Tuhfe-i Murâdî* (haz. Mustafa Argunşah), Ankara 1999, s. 150-157; Brockelmann, *GA*, I, 652; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 94; II, 225; Naşid Baylav, *Eczacılık Tarihi*, İstanbul 1968, s. 67-92; Bedi N. Şehsuvaroglu, *Eczacılık Tarihi Dersleri*, İstanbul 1970, s. 246; Ayşegül Demirhan Erdemir, *Tıbbî Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi*, Bursa 1996, s. 201-205; Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, İzmir 2003, s. 122-124; J. Ruska, "Panzehir", *IA*, IX, 508; a.mlf. – M. Plessner, "Bâzahr", *El2* (İng.), I, 1155-1156.



NECDET OKUMUŞ

PAPA

(bk. PAPALIK).